

Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

3. Kutcher E. J. The Role of Religiosity in Stress, Job Attitudes, and Organizational Citizenship Behavior., *Journal of Business Ethics*. 2010. V. 95. P. 319–337.

4. Folkman S., Lazarus R.S. Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personal and Social Psychology*, 1998. V. 54. P. 466–475.

5. Masten A.S., Reed M.J. Resilience in development. In: Snyder C.R., Lopez S.J., editors. *Handbook of positive psychology*. Oxford University Press; New York: 2002. P. 74–88.

УДК 378.017:17«364»

Корж Євген Михайлович,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4769-2668>

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ І СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Формування цінностей і системи ціннісних орієнтацій особистості є предметом інтенсивних і різноманітних наукових досліджень. Особливе значення в ціннісній орієнтації особистості мають роки навчання, тобто фаза онтогенезу, коли відбувається чутливий розвиток ціннісних орієнтацій особистості, що забезпечує їх функціонування як особливої системи, що має вирішальний вплив на їхню орієнтацію та активну соціальну позицію.

Кудерміна О. та ін. (2020) наголошують ціннісні орієнтації формуються під час соціалізації особистості через проникнення соціальної інформації в її індивідуальний душевний світ. Індивід спочатку збирає досвід попередніх поколінь і отримує соціально прийнятні стереотипи поведінки, які узгоджуються з соціокультурними цінностями. А потім збирає власний досвід, який допомагає індивіду адаптуватися до мікросередовища [1; 2].

Процес з'ясування особистісних цінностей передбачає вивчення та переоцінку існуючих цінностей і визначення позиції людини з питань, які раніше не були в центрі її активної уваги. Іноді це завдання нелегко виконати, оскільки на ціннісні думки впливають почуття, емоції, бажання та інтереси особистості. Самоаналіз таємних і завжди

усвідомлених поглядів, що визначають поведінку людини, займає багато часу.

Кислинська Д. (2016) розглядає ціннісні орієнтації як систему певних правил, прийнятих групою свідомістю, як більшість вчених відзначають, що цінності закріплюються в реально діючих мотивах і джерелах осмисленості буття і є регуляторами розвитку особистості. Як механізм особистісного зростання і саморозвитку вони розвиваються та являють собою динамічну систему. Ціннісні орієнтації складають основу свідомості і впливають на її розвиток. Професійні цінності є основою, яка регулює робочий процес [3].

Молода людина переважно пов'язує різні цінності, визнає для себе їх сутність і важливість. Крім того, у процесі навчання, всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду в особистості формується здатність самостійно обирати систему утворюючу цінність, тобто ту, яка на даний момент сприймається нею як найбільш значуща, і водночас час встановлює ієрархію цінностей. Особистісні цінності відображаються у свідомості кожної людини у вигляді соціальних, ціннісно-орієнтованих орієнтацій, які образно називають «вісью свідомості», що забезпечують стійкість особистості. «Ціннісні орієнтації є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості, закріпленими в життєвому досвіді особистості з сукупністю її переживань і відрізняють важливе для цієї людини від незначного». Серед усієї ієрархії цінностей є універсальні чи глобальні, тобто притаманні якомога більшій кількості людей, такі як воля, праця, творчість, гуманізм, солідарність, людяність, сім'я, нація, народ, діти тощо. [4, с. 72].

Котлова Л. (2015), в свою чергу, виділяє важливу роль сформованості ціннісних орієнтацій в професійній діяльності особистості. Цінності відіграють вирішальну роль у регуляції професійної поведінки, спрямовуючи необхідні дії, наповнюючи їх сенсом. Це особливо актуально для професій, які передбачають взаємодію з іншими людьми. Згідно з твердженням, у професіях, що характеризуються людською взаємодією, люди розвивають універсальні цінності, такі як альтруїзм і творчість. Ці цінності, ймовірно, сприяють формуванню етичних та змістовних аспектів професійної поведінки в сферах, де міжособистісні стосунки та соціальний вплив відіграють важливу роль [5].

Майстренко Т. (2016) резюмує, що комунікативні якості значущі на всіх рівнях, крім суб'єктивно-аксіологічного. Особливо важливі ці якості для формального рівня успішності. Здобувачі освіти вважають вміння встановлювати та підтримувати хороші стосунки з іншими людьми головним фактором успішності навчання [6].

Тому, тим самим, система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу, вектор розвитку особистості, будучи

найважливішим внутрішнім його джерелом і механізмом. Одночасно з цим система ціннісних орієнтації особистості, будучи відображенням цінностей соціального середовища, сама може впливати на групові норми і цінності. Індивідуальні ціннісні орієнтації окремих членів групи взаємодіють, а через міжособистісні взаємини впливають на колективні. Таким чином, система ціннісних орієнтації особистості є багатофункціональною. Ця система виконує одночасно функції регуляції поведінки і визначення її мети, яка зв'язує в єдине ціле особистість і соціальне середовище.

На думку Шайгородського Ю. (2019), ціннісні орієнтації є основою особистісної свідомості і поведінки та є безпосередніми чинниками розвитку особистості. Окрім цього, ціннісні орієнтації особистості в змозі регулювати поведінку особистості, орієнтуючись на існуючі норми поведінки [7, с. 70].

Цінності здобувають якості реально діючих мотивів і джерел свідомості буття, що ведуть до росту й удосконалення особистості в процесі власного послідовного розвитку. Ціннісні орієнтації, будучи, таким чином, механізмом особистісного росту і саморозвитку, самі носять характер, що розвивається, та виступають динамічною системою.

Бех І. (1997) при розгляді проблеми структури особистісних цінностей виходить з єдності їх динамічного та змістовного аспектів. Акцентування на змістовній стороні особистісних ціннісних орієнтацій автор пояснює тим, що займає у психологічній науці позицію, яка передбачає науково обґрунтовану віру в людський розум, свідомість людини, переконання, що структура ціннісних орієнтацій особистості формується, а не будується на основі на вроджених і несвідомих, сліпих і заснованих на свідомому, осмисленому відображенні зовнішньої дійсності. Процес засвоєння суспільних цінностей та перетворення їх у ціннісні орієнтації можна розглядати щонайменше у двох аспектах. По-перше, як рух від соціальної групи (соціальних, зовнішніх) до особистих (соціальних, внутрішніх) цінностей. Цей процес традиційно називають поняттям інтеріоризації. По-друге, як рух від структури індивідуальної мотивації, заснованої виключно на потребах (внутрішніх, біологічних), до структури, в якій головну роль відіграють цінності (внутрішні, соціальні). Цей процес відомий як не менш традиційна назва соціалізації [8, 9].

Берегова Н. (2022) зазначає, що у юнацькому віці, основним чинником формування ціннісних орієнтацій є міжособистісне спілкування. Воно зумовлює спрямованість моральних духовних і матеріальних цінностей [10, с. 56].

У психології інтеоріоризація розуміється як складний процес розуміння і набуття цінностей, що складається з кількох етапів:

1. інформація про наявність цінностей та умови їх реалізації;
2. трансформації, тобто «переклад» інформації на власну мову;

3. активна діяльність (відома діяльність приймається чи не приймається);

4. включення його в особистісно визнану систему цінностей.

Динаміка – зміни, що відбуваються в особистості, пов'язані з прийняттям або неприйняттям цінностей. Тому можна зробити висновок, що в процесі соціалізації відбувається засвоєння соціального досвіду та його «перерозподіл» до рівня особистісних установок і орієнтацій, тобто, особистість набуває певної свободи у виборі тих чи інших цінностей відповідно до власних задатків і нахилів, а також завдяки регулятивному впливу середовища. Виходячи з цього, детермінантами в цьому процесі є активність людини і мінливість її поведінки, пов'язана з поширенням, складність соціальних зв'язків і відносин, певна спрямованість соціальної діяльності.

Таким чином, соціалізуючись особистість поступово переходить від домінування над традиціями своєї родини, малих груп навколо себе до домінування традиційної системи людей, що є чинником формування ціннісних орієнтацій особистості.

Любовець О. (2021) доходить висновку, що на основі отриманих у вищій школі знань і набутих компетентностей молода людина формує свої ціннісні ставлення до світу, усвідомлене сприйняття процесів державотворення, адекватне ставлення до поточних суспільно-політичних подій [11].

Проведений аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури з проблематики змісту, структури та закономірностей формування ціннісних орієнтацій дає підстави для таких висновків: поняття «ціннісні орієнтації» розглядаються нами як психологічні новоутворення особистості, що складають систему світоглядних орієнтацій особистості і проявляються у ставленні до себе, інших людей, суспільства в цілому як найвищої цінності, високий рівень поваги однієї людини до іншої, визнання її самості, високого призначення, віру в її можливості та надання права на вільний розвиток та самореалізацію, піклування про умови її існування (середовище, що оточує її) [9].

Отже, основними механізмами становлення ціннісних орієнтацій особистості є:

– соціальні (інтеріоризація та екстеріоризація культурного досвіду суспільства як системи соціальних цінностей, яка предметна у різних формах матеріального втілення);

– психологічні (ставлення як єдність пізнавально-оцінних утворень у процесі розвитку свідомості і самосвідомості людини;

– взаємодія соціально-психологічних компонентів особистості (установка, інтереси, мотиви, цілі, переконання) із суспільними умовами) в процесі утворення ціннісних орієнтацій);

– педагогічні (учіння, виховання та діяльність особистості у нерозривному зв'язку).

Здійснений аналіз сутнісних характеристик досліджуваної категорії доводить, що процес формування ціннісних орієнтацій студента в цілому детермінований загальними закономірностями становлення його особистості: через пізнання, почуття – до усвідомлення, а потім – до дії, саме такою є логіка даного процесу.

Список використаних джерел

1. Кудерміна О. І., Казміренко Л. І., Власенко С. Б. Соціальна психологія: навчальний посібник. Київ: НАВС, 2020. 243 с.
2. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: Навчальний посібник для студентів ВНЗ. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с.
3. Кислинська, Д. М. Особливості структури індивідуальних життєвих цінностей майбутніх правоохоронців у різних сферах життя. *Наука і освіта*, (2016). 7, С. 15–20. DOI: 10.24195/2414-4665-2016-7-5.
4. Голуб А. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в процесі дозвільної діяльності: соціально-педагогічна робота. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2009. 557 с.
5. Котлова, Л. О. *Ціннісні орієнтації особистості в умовах суспільних трансформацій*. Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації, 2015, 1 (38). с. 36-42. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/29975>.
6. Майстренко, Т.М. (2016). Особистісні цінності у регуляції навчальної діяльності студентів. *Наука і освіта*, 5, 218–222. DOI:10.24195/2414-4665-2016-5-35.
7. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2019. № 4. С. 65–73.
8. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 124–129.
9. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України*. 2008. № 4. С. 28–33.
10. Берегова Н. П., Джигун Л. М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. № 3. С. 54–58.
11. Любовець, О. (2021). Вища освіта як чинник формування ціннісних орієнтацій Української молоді. *Освітологія*, (10), 37–44. DOI: 10.28925/2226-3012.2021.104.